

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРИ

У статті йдеться про шляхи перетину екологічного та естетичного світогляду в системі функціонування культури суспільства. Розглянуто естетичний потенціал культури, який обумовлює потяг до гармонії взаємовідносин суспільства з природою і народжує екологічно цінні установки діяльності людини у ній.

Ключові слова: екологія, естетика, світогляд, культура, етична норма.

Культурні норми, набуваючи функції дієвих регуляторів ставлення людини до природи, передбачають щільний зв'язок між культурою і світоглядом. Якщо культура є способом дійсного буття людини в природі, то світогляд, як вважають філософи, є формою самосвідомості, яка здійснює функцію самовизначення індивіда в світі шляхом його духовно-практичного відношення до власного буття [1].

Справжнім критерієм культури особистості може бути такий світогляд, в якому культура конституюється як смисложиттєва цінність. Світогляд інтегрує знання про природу і усвідомлення власної ролі і місця в природі у ціннісному картині світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, спосіб її ставлення до природи.

Світогляд не може бути результатом лише наукового пізнання світу. Але екологічний світогляд у більшості випадків розуміють як інтегровану форму наукової інформації про суть і динаміку живої і неживої природи, про те, як функціонує живий покрив Землі в його біосферній цілісності. Така наукова інформація безумовно впливає на формування наукової картини світу, проте не вичерпує всіх проблем розвитку світогляду, адже, як переконливо зауважив С. Гончаренко, не можна ототожнювати наукову картину світу із світоглядом, який власне є методологічним інструментом її побудови [2].

Отже, світогляд не є засобом лише теоретичного освоєння природи – він акумулює результати всіх видів світовідношення. На думку філософів, світогляд, функціонуючи як мотиваційна сфера особистості, виступає не як теоретичний погляд на світ, а як світопереживання індивіда [1].

Представники більшості фундаментальних напрямків сучасного природознавства вивчають природу як неживу, розчленовану на автономні об'єкти дослідження. Таке відношення дослідники вважають “об'єктивуюче-мертвим” (М. Хайдеггер). У той же час будь-яке наукове знання може існувати лише в певному культурному середовищі. Більше того, будь-яке знання, що входить в структуру світогляду, спочатку повинно бути осмисленим, олюдненим, тобто стати гуманітарним. Але на практиці виходить зовсім протилежне. Дослідники порівнюють гуманітарну і природничо-наукову культури з галактиками, які поступово і невпинно віддаляються одна від одної, а представники цих культур не знаходять спільної мови навіть в плані емоцій (Ч. Сноу).

Необхідно враховувати, що за сучасних умов значно змінюється характер пізнання природи. Воно стає більш цілісним, комплексним і тяжіє до універсальності. Важливість гармонічного розвитку раціонального, логічного та “ірраціонального”, емоційного в пізнанні природи розуміють сьогодні і представники фундаментальних наук, які підкреслюють, що сьогодні замість вузькорационального наукового світогляду повинно народитись нове, цілісне світосприйняття, що відповідає новому етапу розвитку культури (Б. Раушенбах, Б. Патон, В. Глушков та ін.). Сучасні науковці все більше схиляються до думки про те, що повноцінний світогляд може ґрунтуватися лише на вмінні поєднувати аналітичні здібності із здатністю відволікатися від пошуку чисто наукових зв'язків в природі і вбачати в ній певну “еталонність” для людини [3]. Важливо уміти відчувати нові тенденції в розвитку цих зв'язків, які дуже часто спочатку виражені лише мовою естетичних уявлень.

Сформований на цій основі світогляд і можна вважати екологічним. Він своєрідно перемагає аналітичний погляд на природу, що не визнає цінності та суб'єктивної міри її об'єктів та явищ. Справді екологічний світогляд віддзеркалює рівень усвідомленого духовно-матеріального освоєння природи, яке олюднює кожний її феномен. Екологічний світогляд детермінується не лише характером пізнання природи, але й особливостями формування належних переконань. Недаремно філософія розмежувала три сфери функціонування духу: сферу свободи, сферу повинності, сферу примусу (Г.Ф.Гегель, І.Кант). Якщо ж говорити про формування екологічного світогляду нашого сучасника, то воно повинно відбуватися безперечно відразу в трьох означених сферах.

Формування “справжньої екологічної віри” повинно, на нашу думку, включати необхідність в сферу вільного вибору, не перетворюючись на примус. Надійним шляхом до такої віри є розвиток почуття глибокого особистого взаємозв'язку з природою, який формується в сфері свободи людського духу. Сфера ж свободи людського духу тісно пов'язана зокрема з естетичною діяльністю і з творчістю взагалі.

Формування екологічного світогляду особистості вельми залежить від її естетичних позицій. У системі культури екологічні та естетичні параметри людської поведінки в природі якщо не ідентичні, то максимально наближені одні до одних. Культура неможлива поза естетичною константою буття – потягу до гармонії, краси і досконалості, а естетична діяльність є цілеспрямованим їх пізнанням і відображенням. Поза естетичним неминуче відбувається “деградація вчинку” (М. Бахтін), тобто спрощення його до рівня біологічного та технічного акту. Естетична діяльність, утворюючи творчий потенціал культури, ніколи не є повторенням, а означає новий підхід, несподіваний ракурс, сміливий прогноз.

Взаємодія екологічного та естетичного світогляду цілком необхідна, оскільки саме естетичне ставлення до природи зумовлює наявність відносної свободи людини у її розумінні навколишнього світу (І. Кант). Естетичне ставлення до природи, функціонує в сфері свободи людського духу, безперечно, має свої, специфічні виходи в сферу екологічного. Такі характерні особливості естетичного ставлення як його безкорисливість, гедонізм, оцінно-творча спрямованість безпосередньо впливають на розвиток високої культури почуттів людини відносно природи. На думку І. Зязюна, естетичний досвід дає новий матеріал для світоглядного зростання особи, завдяки чому у свідомості людини утворюється складний сплав різноманітних установок [4].

Естетичний потенціал культури обумовлює потяг до гармонії і досконалості взаємовідносин з природою, народжує ціннісні установки, які є не лише естетичними, але й глибинно екологічними за суттю.

Моральність як основне підґрунтя культури обумовлює повноцінний розвиток як естетичного, так і екологічного світогляду. Саме мораль є “пробним каменем” у співвідношенні цих різних, водночас вельми схожих підходів до природи. Пошук універсальних (планетарних) моральних норм, які б можна було покласти в основу регуляції взаємовідносин людини з природою, завжди турбував філософів і триває й досі. Існує справді “золотий фонд” етичних ідей, які не лише не можна нігілістично заперечувати, але й потрібно по-новому, поза класовими ярликами осмислити і використати в процесі гармонізації відносин людини з природою. Філософія, відшукуючи конструктивні підходи до природи, завжди пропонувала поєднувати прагматичне з етичним.

Основну і самоочевидну вимогу морального підходу до природи може ілюструвати “золоте правило”, що віками формулювалось і відшліфовувалось в релігійних заповідях (Біблія, Махабхарата), в етичних вченнях (Конфуцій, Августин, Гоббс, Локк, Гердер та ін.). Ці нормативні вимоги цілком заслуговують на те, щоб лягти в основу певного морального закону відношення до природи, перетворитися на своєрідний екологічний імператив типу: стався до природи, як до самого себе, як до власного життя. Підґрунтям такого ставлення до світу може бути лише загострене відчуття зв'язку з природою, яке, на думку філософів, народжується в результаті “спорідненого пізнання” (С. Холл), “спорідненої уваги” (М. Пришвін), “любовно зацікавленої уваги до різноманітності буття” (М. Бахтін).

Відчуття спорідненості з природою може народитись лише в процесі усвідомлення цінності, унікальності життя – як власного, так і чужого. Розуміння феномену життя та його неперевершеної цінності в системі цінностей людського буття сьогодні дискредитоване в очах суспільства і окремого індивіда. Власне цей “неетичний” світогляд і став основною причиною екологічного безладдя. Тим часом світова культура накопичила безцінний “світоглядний скарб” етичного відношення до життя. Численні етичні концепції (“етика благоговіння перед життям” (А. Швейцер), “космічна етика” (К. Цюлковський), “Жива етика” (М. Рерих), “етика природи” (О. Леопольд), “етика любові до життя” (Д. Філатов), “моральна концепція природи” (Д.М. Датта), “поняття природи в японській культурі” (М. Ватанабе) та ін.) увійшли в “золотий фонд” екологічних ідей.

В 70-ті роки ХХ століття у філософії моралі виникає навіть окремий напрямок – екологічна етика (Д. Козловський, Т. Кіефер, Д. Пірс, Я. Тінберген, М. Зібнер, Е. Ласло, Т. і М. Міше), в основі якої лежать принципи ненасильства і ціннісної рівноправності всього живого на землі. Стоячи на міцному підґрунті моральних абсолютів, екологічна етика відкидає будь-які сумніви щодо реальності своїх принципів і проголошує знищення природи абсолютним злом.

Таким чином, етична норма завжди була і буде одним з найважливіших регуляторів екологічної поведінки людини. Але в історії філософії істина завжди тлумачилась в нерозривній єдності не лише з добром, але й з красою, а етико-естетичні аспекти екологічних проблем вважались не менш важливими, ніж гносеологічні. Поряд з добром та істиною, краса завжди була могутнім засобом впорядкування дійсності, адже духовні рівні моральної та естетичної довершеності є тотожними. Недаремно народжена нова галузь знань – екологічна естетика (Н. Маньковська, Ю. Сепанма, Т. Жессоб, Х. Янг, Д. Дікі, М. Уоліс та ін.) як філософія навколишнього середовища в контексті філософії культури і мистецтва.

Отже, є досить доказів взаємозв'язку естетичного і екологічного світогляду в системі культури. В основі цих зв'язків, безперечно, лежить етичне усвідомлення цінності життя, його величі, краси і унікальності. Яскравим свідченням того є частий збіг позицій естетиків і моралістів щодо проблеми взаємовідносин з природою, а також нові здобутки суспільної практики, яка широко використовує синтез двох світоглядів.

Список використаних джерел

1. Азархин А.В. Мироззрение и эстетическое развитие личности. К.: Наукова думка, 1990. 192 с.
2. Гончаренко С.У. Методологические и теоретические основы формирования у учащихся средней школы естественнонаучной картины мира; автореф. дис.на здобуття наук.ступеня докт.пед.наук. 13.00.01. К., 1989. 56 с.
3. Еталони природи Вінниччини : монографія. За заг. ред. О.В. Мудрака. Вінниця: ТОВ “Консоль”. 2015. 540 с.
4. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. К.: Вища школа при КДУ, 1976. 174 с.
5. Тарасенко Г.С. Естетико-екологічна культура вчителя в контексті соціокультурних пріоритетів професійної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Київ-Вінниця, 2002. Вип. 2. С. 91-97.